



Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti



TASHENEV
UNIVERSITY



“Alisher Navoiy va XXI asr”

10-ULUSLARARO KONFERANSI

Toshkent-Shimkent, 2025-yil 6-fevral

“Әлішер Науаи және XXI ғасыр”

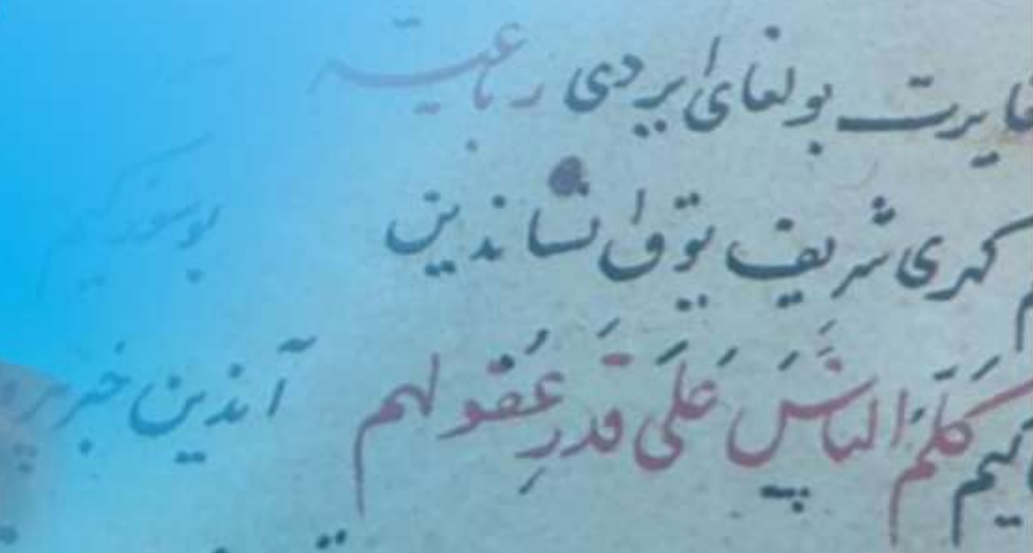
10- ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ

Ташкент-Шымкент, 6 ақпан 2025 жыл

“Alisher Navo'i and the 21st century”

10th INTERNATIONAL CONFERENCE

Tashkent-Shymkent, February 6, 2025



**Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Qozog'iston Respublikasi Jumabek
Tashenev nomli universitet**

«ALISHER NAVOIY VA XXI ASR»

**mavzusidagi 10-uluslararo konferansi
materiallari**

2025-yil 6-fevral

Toshkent – Chimkent – 2025

UO'K: 821.161.1=512.133

KBK: 83.3 (50')

A 51

Mas'ul muharrirlar:

Shuhrat SIROJIDDINOV,

filologiya fanlari doktori, akademik
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti rektori

Kanat BAYBOLOV,

Jumabek Axmetuli Tashenev nomli universitet rektori,
texnika fanlari doktori, professor

Tahrir hay'ati:

Boqijon To'xliyev (O'zbekiston), Nurboy Jabborov (O'zbekiston), Parida Bayneeva (Qozog'iston), Kemal Yavuz Ataman (Turkiya), Yashar Qosim (Ozarbayjon), Islam Jemeney (Qozog'iston), Farhod Rahimiy (Eron), Sholpan Arzimbetova (Qozog'iston), Karomat Mullaxo'jayeva (O'zbekiston), Janna Botabaeva (Qozog'iston), Baxtiyor Fayzullayev (Tojikiston), Dilnavoz Yusupova (O'zbekiston), Nozliya Normurodova (O'zbekiston), Shahlo Naraliyeva (Qozog'iston), Ilyos Ismoilov (O'zbekiston), Azizullah Aral (Afg'oniston), Orzigul Hamroyeva (O'zbekiston), Ozoda Tojiboyeva (O'zbekiston)

Ushbu to'plamda "Alisher Navoiy va XXI asr" mavzusidagi 10-uluslararo konferansi materiallari jamlangan. To'plamda Alisher Navoiy adabiy-ilmiiy merosining mumtoz adabiyotimizdagi o'rni va bugungi kun uchun ahamiyati, shuningdek, shoir ijodiga bog'liq holda matnshunoslik va tilshunoslik muammolariga doir ilmiy maqolalar o'rin olgan. Navoiyshunoslikning bugungi holati va istiqboli borasida muayyan tasavvur berishi uning ahamiyatini belgilaydigan omillardan biridir. Kitob filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistrantlar va bakalavr talabalari hamda keng o'quvchilar ommasiga mo'ljallangan.

Mualliflar qarashi va asarlar nomlaridagi imlo tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

**Әлішер Науаи атындағы Ташкент
мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті**

**Қазақстан Республикасы Жұмабек
Тәшенев атындағы университет**

«ӘЛІШЕР НАУАИ ЖӘНЕ XXI ҒАСЫР»

**тақырыбындағы 10-халықаралық
конференция материалдары**

2025 жыл 6 ақпан

Ташкент – Шымкент – 2025

АЛИШЕР НАВОИНИН ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ ТИЛДИК КАРАЖАТТАР АРКЫЛУУ СТУДЕНТТИН КЕП МАДАНИЯТЫН ӨСТҮРҮҮ

Закирова Бермет Абдикалиловна

улук окутуучу Ош мамлекеттик университети Кыргызстан, Ош
bzakirova@oshsu.kg

Дамилова Нурийла Ашырбаевна

улук окутуучу Ош мамлекеттик университети Кыргызстан, Ош
ndamilova@oshsu.kg
10.52773/tsuull.conf.navoiy.2025/THJJ9654

Аннотация: Макалада авторлор А.Навои — түрк жана перс тилдеринде жазган улуу акын, философ катары өзүнүн чыгармалары аркылуу бир нече кылымдар бою адамзаттын акыл-ой дүйнөсүнө таасир эткен автор катары илим жана маданият ошондой эле түрк адабий тилин өнүктүрүү тармагында чоң кызмат аткаргандыгын белгилейт. Анын поэзиясынын тили, таасири, көркөмдүк дарамети, терең философиялык ойлору жана гуманисттик идеялары азыркы күндө дагы актуалдуу болуп саналып, чыгармаларынын тили, сөз байлыгы, стили жана образдык каражаттары көптөгөн адабий изилдөөлөрдүн темасы болуп келгендигин талдоого алат. Ошондой эле А. Навоинин чыгармалары маданий мурас гана болбостон, окурмандардын кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн кубаттуу куралы болуп саналат. Анын чыгармаларында көркөм тилдик каражаттардын жардамы менен студенттердин кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүү окутуунун эффективдүү ыкмасы болуп саналат. Алар акындын чыгармаларын окуу аркылуу сүйлөө чеберчилигин, тилди терең түшүнүүнү жана адабий баалуулуктарды өздөштүрүүнү өркүндөтүү менен бирге, терең моралдык жана эстетикалык тарбия алат. Студенттер бул чыгармаларды окуп үйрөнүү аркылуу өздөрүнүн гана эмес, жалпы коомдун кеп маданиятынын өнүгүшүнө да салым кошо алышат деген сыяктуу ойлорун билдиришет.

Ачкыч сөздөр: кеп маданияты, баарлашуу, көркөм сөз каражаттары, кеп ишмердүүлүгү, маданият аралык коммуникация

DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH CULTURE THROUGH LINGUISTIC DEVICES IN THE WORKS OF ALISHER NAVOI

Abstract: This article examines the enduring intellectual legacy of Alisher Navoi, a prominent poet and philosopher who wrote in both Turkic and Persian, and whose works have significantly influenced human thought for centuries. His contributions to the development of science, culture, and the Turkic literary language are highlighted. The article emphasizes the continued relevance of Navoi's poetic language, its artistic potential, and the profound philosophical and humanistic principles embedded in his works. These elements remain vital to contemporary literary discourse. Additionally, the article discusses the rich lexical, stylistic, and imagistic qualities of Navoi's poetry, which continue to serve as the focus of extensive literary analysis. It is further noted that Navoi's works function as a cultural treasure and an effective pedagogical tool for enhancing speech skills. The use of artistic linguistic devices in his poetry offers an effective means of developing students' speech activity, contributing to improved linguistic proficiency, a deeper understanding of language, and the cultivation of literary values. The article asserts that through the study of Navoi's works, students can not only enhance their own speech culture but also contribute to the broader enrichment of societal speech culture.

Keywords: *speech culture, communication, artistic (or figurative) speech devices, speech activity, intercultural communication*

Алишер Навоини (1441, февраль — 1501, январь) түрк элинин орто кылымдардагы жазуучусу, акыны, ойчулу, мамлекеттик ишмери катары тааныйбыз. Автордун «Сопулардын дүрбөлөңү», «Лайли менен Мажнун», «Фархад менен Ширин», «Жети саякатчы» (б. а. «Планета»), «Искендер тосмосу» сыяктуу поэмаларынан турган «Хамса» («Бешилтик») чыгармасы көркөм адабиятта маанилүү орунга ээ. Навоинин чыгармаларында түрк элдерине тиешелүү бир катар тарыхый маалыматтар берилген. Алишер Навои — түрк жана перс тилдеринде жазган улуу акын, философ катары өзүнүн чыгармалары аркылуу бир нече кылымдар бою адамзаттын акыл-ой дүйнөсүнө таасир эткен автор катары белгилесек болот. Алишер Навоинин илим жана маданият ошондой эле түрк адабий тилин өнүктүрүү тармагындагы чоң кызматгарын Махмуд Кашгари, Жусуп Баласагын (11-кылым), френцуз Дю Белле (1522-1560), италиялык Данте (1765-1821), германиялык Лютер (1489-1546) сыяктуу өз доорунда эне тили үчүн күрөшкөн акындар менен тең коюп, жогору баалашыбыз керек. Себеби бул улуу зкындар өз эне тилдеринин баркын төмөндөтпөө үчүн күрөшкөн патриот инсандар болушкан. Навои түрк тилин коргоочу, жайылтуучу, негиздөөчү катары алгылыктуу иштерди алып барган [Мусабаева З.М. 2007:144].

Алишер Навои фарси тилин мыкты билгенине карабай, түрк (чагатай) тилинде жазганы көңүлдү бурат. Бул чындыгында Алишер Навоинин өзбек жана жалпы түрк элдеринин тили, адабияты, маданияты, тарыхы, улуттук аң сезими, өз иденттүүлүгүн сактап калуусу үчүн жасаган опол тоодой эрдиги болгон. Муну азыр, ушул XXI кылымда туруп, таң калбай, таазим кылбай айтууга мүмкүн эмес. Навоиге чейин түрк тилинде иштеп жазып кеткен ойчулдар жана акындар – Жусуп Баласагын, Махмуд Кашгари, Желаладдин Руми, Юнус Эмре эле. Жусуп Баласагын айтылуу «Кут билим» дастанын жазып, түрк тилинин адабий негизин түптөп берген болсо, Махмуд Кашгари түрк тилинин сөздөрүн терип-тепчип, бир системага салып сөздүк түзүп бергени менен тарыхта калышкан. Ал эми Руми оозеки сүйлөшүү тили катары гана колдонулуп келген түрк тилинде эмгектерин жазуу менен мекендештеринин патриоттук духун ойготуп, биримдик сезимин бекемдөөнү көздөгөн. Юнус Эмре да өзүнүн поэтикалык зор мурасын түрк тилинин барк-кадырын көтөрүү үчүн ушул тилде жазган. Алишер Навои өзүнө чейинки түрк тилинде жазган ушул аалымдарга шыктанышы, алардан таасир алуусу да толук ыктымал. Илимий булактарда Алишер Навоини айрым окумуштуулар Жусуп Баласагындын эмгектери менен тааныш болгонун белгилеп жүрүшөт [Муминова Д. 2017: 230].

Навоинин поэзиясынын тили, таасири, көркөмдүк дарамети, анын терең философиялык ойлору жана гуманисттик идеялары азыркы күндө дагы актуалдуу болуп саналат. Анын чыгармаларынын тили, сөз байлыгы, стили жана образдык каражаттары көптөгөн адабий изилдөөлөрдүн темасы болуп келет.

Алишер Навоинин чыгармаларында адамдык моралдык, руханий жана адабий маселелердин мааниси чоң. Студенттердин кеп маданиятын өстүрүү үчүн Навоинин чыгармаларындагы тилдик каражаттарды колдонуу өтө маанилүү.

Ал чыгармачылыгында көп учурда терең философиялык жана этикалык темаларда улуу чыгармаларды жаратып, чыгармаларында сөз байлыгы абдан бай экендигин жана стилистикалык каражаттарды кеңири колдонгондугун белгилейбиз. Навоинин чыгармаларында көркөм тилдик каражаттардын бардык түрү абдан жыш кездешет, биз айрым учурларга токтолобуз:

1. Метафоралар жана салыштыруулар: Навои көп учурда терең маанилүү түшүнүктөрдү жеткирүү үчүн метафораларды, салыштырууларды колдонгон. Бул тилдик каражаттар студенттердин түшүнүктөрүн кеңейтүүгө жана сүйлөө маданиятын жогорулатууга жардам берет.

2. Риторикалык суроолор: Анын чыгармаларында риторикалык суроолор абдан жыш колдонулат, алар окурманды терең ойлоно турган абалга түртүп, жөнөкөй сүйлөмдөрдүн маани-маңызын тереңдетет. Студенттер риторикалык суроолорду колдонуп, өз кебинде кызыктуу, салмактуу сүйлөмдөр аркылуу өз оюн терең, жеткиликтүү бере алат.

3. Түшүнүксүз сөздөрдүн жана идиомалардын колдонулушу: Навоинин чыгармаларында элдик тилдин байлыгы жана идиомалардын кеңири колдонулушу студенттерге сөздөрдүн көп маанилүүлүгүн түшүнүүгө жардам берет.

4. Стилистикалык ыкмалар: Эмоционалдуу белгилер, образдуу экспрессивдүү элементтердин абдан жыш колдонулушу чыгармачылыктын сапатын көтөрүүгө жардам берет. Студенттер ушул стилистикалык каражаттар аркылуу өзүнүн тексттерин элестүү түзгөнгө аракет жасашат.

5. Моралдык мураска байланыштуу терминдер: Навоинин адабий мурасы адамдык баалуулуктарга, адеп-ахлакка багытталат. Студенттер ушул адеп, ыйманга байланыштуу сөздөрдү колдонуу аркылуу коомдук жоопкерчиликти, этикалык нормаларды жана жекече адамдык баалуулуктардын маани-маңызын кеңири түшүнүшөт.

Студенттердин Алишер Навоинин чыгармаларын окуп, анын стилистикалык көркөм сөз каражаттарын үйрөнүүсү, ошондой эле, чыгармаларындагы этикалык жана философиялык акылман ойлорун түшүнүүсү алардын өздөрүнүн тилдик жана адабий деңгээлин жогорулатууда чоң мааниге ээ болот.

Өзгөчө, тилди, адабиятты, гуманитардык илимдерди окуган студенттердин көп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдө Алишер Навоинин чыгармалары чоң роль ойнойт. Бул процессте студенттер анын чыгармаларын окуп үйрөнүү менен анын чыгармачылыгынан таасир аларын байкаса болот. Бир топ учурларды карап көрөлү:

1. Лексикалык жана стилистикалык бай материал:

Навоинин чыгармалары чагатай тилинде жазылган, синонимдерге, метафораларга, эпитеттер сыяктуу көркөм сөз каражаттарына өтө бай. Көркөм сөз каражаттарынын бардык түрү орун алат. Текстти талдоо студенттердин сөз байлыгын кеңейтүүгө, историзм, архаизмдерди үйрөнүүгө жана ар кандай тил каражаттарын туура колдонуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берет. Анын чыгармаларын окуу сөздүн маанисине кылдат мамиле жасоону талап кылат, башкача айтканда, ар бир сөздүн маанисин түшүнүүгө мажбурлайт, бул жараян студенттердин татаал тексттер менен иштөө жөндөмүн өстүрөт.

2. Студенттердин талдоо жана чечмелөө (интерпретация) жөндөмүн өнүктүрүү:

Навоинин ырлары философиялык ой толгоолорго, терең адеп-ахлактык маанилерге бай. Студенттер тексттерде катылган ойлорду талдап, өз пикирин билдирүүгө жана аргументтерди түзүүгө үйрөнүшөт. Бул аналитикалык ой жүгүртүүнү гана эмес, адабий темалар боюнча диалог жүргүзүү жөндөмүн да өнүктүрөт.

3. Студенттин кеп маданиятынын калыптануусуна өбөлгө болот:

Навоинин чыгармачылыгын изилдөө, үйрөнүү сүйлөө маданиятынын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт, анткени анын чыгармалары жогорку образдуулугу, көркөмдүүлүгү жана ойдун туура берилиши менен айырмаланат. Окуучулар автордун стилин анализдеп үйрөнүү менен грамматикалык жактан туура жана эмоционалдык-экспрессивдүү, элестүү сүйлөмдөрдү түзүүгө үйрөнүшөт.

4. Маданияттар аралык байланыш

Алишер Навои – чыгыш адабиятынын көрүнүктүү өкүлү. Анын эмгектери студенттерди Тимуриддер мезгилиндеги Борбордук Азиянын маданий салттары жана дүйнө таанымы, дүйнөгө акылман ой жүгүртүүсү, өз доорундагы моралдык-этикалык нормалары менен тааныштырат. Бул башка маданияттарга болгон сый мамилени калыптандырат жана маданияттар аралык коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрөт.

5. Сүйлөө жана жазуу көндүмдөрүнүн өнүгүүсү

Окуу процессинде студенттер Навоинин чыгармалары боюнча дилбаян, эссе жазышат, иликтөөлөрдү жүргүзүшүп, доклад жасашат. Бул жазуу кебинин өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Чыгармаларды окуу, топ менен талдоо жана талкуулоо окуучулардын оозеки коммуникация көндүмдөрүн өркүндөтүп, өз оюн айтууда ишенимди өстүрүүгө жардам берет.

Ошондой эле, Алишер Навоинин чыгармаларындагы тилдик каражаттардын студенттин кеп маданиятын өстүрүүгө кантип жардам бере аларын төмөнкү өңүттөн да талдап көрөлү: 1. Тилдин көркөмдүк жана философиялык күчү Алишер Навоинин чыгармаларында сөздүн көркөмдүк күчү жана терең философиялык мааниси чоң орун алат. Акын өзүнүн поэзиясында ар бир сөздү, ар бир ыргакты так жана маанилүү колдоно алат. Навоинин чыгармаларындагы тилдин көркөмдүк дарамети, сөздөрдүн ишеничтүү жана тартымдуу колдонулушу студенттин сөз байлыгын байытып, аны жакшы сүйлөөчү жана жазуучу кылууга өбөлгө түзөт. Мисалы, Навоинин "Хамса" эмгегиндеги поэтикалык сүрөттөмөлөр жана философиялык ой жүгүртүүлөр студенттерге сүйлөө маданиятын өстүрүүдө пайдалуу болушу мүмкүн:

Өптүрүп өз колдорун шах аларга,

Четинен суроо берип так аларга.

Артынан шах сүйлөдү элди карап.

Чечен сөз, акыл менен тартып алат:

«Биз келдик какшып жаткан чөлдү баскан,

Жиберген кубулуучу бийик асман.

Бу жерге келгендеги биздин максат.

Таласак бул өлкөнү, дүйнө тапсак,

Деген ой бизде эч качан болгон эмес.

Бирок да бизди тарткан бөлөк элес,
Ал болсо жериңерде бир тоо бар дейт,
Анда жок алтын, күмүш, жолу тар дейт.
Кара тоо жалан таштан, ичи үнкүр,
Ошол жер караңгы экен күндүр-түндүр.
Бирок да кара түндү кылган жарык,
Жашайт дейт улуу Сократ калган карып.

Акылман карылардан сурайм аны,
Каякта так ошол тоо биз баралы?» [С. Шимеев.1962: 102].

Бул саптарда берилген чечен сөзгө салып, акыл менен ойлонуп сүйлөгөн кишинин максатын баары уга алышы, аны уккандар колдогондугу, макул болгондугу берилет. Акылдуу адамдын кара түндү жарык кылган анын тунук акылы экени, тоодо жашаган акылман карыны издеп баруу философиясы да бул адамзаттын акыл-эсин таанууга шарт түзөт. Адам адамды эмес, акыл-эсин издеп жашайт деген философиялык ойго жетелейт.

Акындын чыгармаларына терең анализ жасап, сөздүн терең маанисин түшүнүү — студенттердин тагыраак жана түшүнүктүү сүйлөө жөндөмүн өстүрүүгө жардам берет. Ошондой эле, Навоинин чыгармаларында көп колдонулган метафоралар жана символдор студенттерди чыгармачылыкка үндөп, сөздүн күчүн жана маданиятын жогорулатууга түрткү берет. 2.Сөз байлыгы Алишер Навои өзүнүн чыгармаларында түрк, перс жана араб тилдеринен алынган сөздөрдү колдонгон. Бул көп тилдүү байлык акындын чыгармаларынын тилдик жактан бай экендигинен кабар берет:

Жүгүнүп шах алдында жерди өбүштү,
Қайрадан акылмандар сөз сүйлөштү:
«Тилегиң кабыл болсун, кадырман шах!
Сый үчүн көктөн түшүп табылган шах!
Беш жүзгө жашы толгон бир кары бар,
Сократтай **көп нерседен кабары бар**
Биздин эл Сократ өңдүү сыйлайт аны,
Төрт кылым бир үңкүрдө жашайт кары.
Ал адам жүрөгү **кең, акылга бай,**

Ошол жер акылмандар баруучу жай [С. Шимеев.1962: 104].

Автордун бул баяндоосунда студенттерге “акылга бай адам”, “акылмандар баруучу жай” деген сөздөрдүн тегерегинде ой жүгүртүп сүйлөй билүү сөз байлыгын кеңейтүүдө маанилүү роль ойнойт. Навоинин чыгармачылыгындагы ар түрдүү тилдик каражаттар, сөздөрдүн көп маанилүүлүгү жана байлыгы студенттерге ар кандай контекстте туура сөздү табууну үйрөтөт. Навоинин чыгармаларындагы сөздөрдүн ар түрдүүлүгү студенттердин сөз байлыгын гана өстүрбөстөн, алардын жалпы дүйнө таанымын да кеңейтет. Мисалы, акындын чыгармаларындагы философиялык жана астрономиялык терминдер, коомдук жана этикалык темалар студенттерге терең ой жүгүртүүнү, туура жана тастыкталган сөздөрдү тандоону үйрөтөт. 3.Сүйлөө маданиятына тийгизген таасири

Алишер Навои өзүнүн чыгармаларында этикалык жана адамгерчиликтүү принциптерге өтө чоң маани берген. Ал адамдын руханий өсүшүнө, акыл-ойдун жана жүрөктүн тазалыгына басым жасап, сөздүн өзүнөн тышкары, анын кандай

мааниге ээ экени, кандай жыйынтыктарды алып келери жөнүндө да ой жүгүртүүгө үндөгөн. Навоинин поэзиясындагы бул принциптер студенттердин сүйлөө маданиятын жана этикалык нормаларын жакшыртууга жардам берет.

Кеп маданияты дегенде, ал сөздүн туура колдонулушу, этикалык нормаларга ылайык сүйлөө, башка адамдарды сыйлоо жана сөз менен иш-аракетте адеп-ахлактык принциптерди сактоо деген маанини туюндурат. Алишер Навоинин чыгармаларындагы адамгерчилик, сабырдуулук, адалдык жана акыйкаттыкка байланыштуу ой-пикирлер студенттерге этикалык жана адабий баалуулуктарды кабыл алып, өздөрүнүн сүйлөө маданиятын өнүктүрүүгө жардам берет.

4. Сөздүн терең мааниси жана логикалык туура берилиши Алишер Навоинин чыгармаларында сөздүн терең мааниси жана логикалык түзүлүшү чоң мааниге ээ. Ал өзүнүн поэзиясында ар бир сөздү ойлонуп, аны максаттуу колдонгон.

Фархад менен Ширин чыгармасындагы Грецияга жол тартуу бөлүмүндө автор төмөнкүдөй саптар менен сөздүн кудуретин ачып көрсөтөт:

Биринчи **ойдун жолун** ачкан адам,

Жүрүшөт **сөз аскерин** ал баштаган. ?»[С. Шимеев.1962: 104]

Бул саптарда “сөз аскери”, “ойдун жолу” сөз айкаштары менен аскер жетекчиси аскерин башкаргандай өз оюна да, сөзүнө да башкаруучу деген ойду баса белгилеген. Бул ойго кыргыз элинин: “Айтылган сөз – атылган ок” деген макалы туура келет.

Навоинин чыгармаларынын логикалык түзүлүшү жана сөздүн туура уюштурулушу студенттерге сүйлөөдө жана жазууда логикалык туруктуулукту сактоону үйрөтөт. Мыкты сүйлөө — бул сөздү туура, логикалык жактан байланыштуу жана так ойлонулган түрдө түзүү, сүйлөй билүү дегенди билдирет.

Демек, Алишер Навоинин чыгармалары маданий мурас гана болбостон, окрмандардын кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн кубаттуу куралы болуп саналат. Анын чыгармаларында көркөм тилдик каражаттардын жардамы менен студенттердин кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүү окутуунун эффективдүү ыкмасы болуп саналат, анткени анын чыгармалары жандуу образдарга бай, сөз байлыгы жана терең мазмуну окурманды кайдигер калтырбайт. Алишер Навоинин чыгармалары студенттердин кеп ишмердүүлүгүн жана кеп маданиятын өнүктүрүүдө чоң роль ойнойт. Анын чыгармалары, өзгөчө, терең философиялык, моралдык жана эстетикалык мазмуну менен студенттерди сүйлөө жана жазуу чеберчилигине, ошондой эле адабий жана руханий баалуулуктарга тарбиялоонун натыйжалуу куралы болуп эсептелет. Тил байлыгын өнүктүрүү, тилди түшүнүү жана өздөштүрүү, сөздөрдү туура жана таасирдүү колдонуу, маалымат берүү жана ой жүгүртүүнү өнүктүрүү, ойдун тактыгына үйрөтүү менен аналитикалык жана сынчыл ой жүгүртүүгө шыктандырат. Кептик чыгармачылыкты өркүндөтүү менен бирге этикалык нормаларды жана адамдык сапаттарды тарбиялайт, жоопкерчиликтүү жана адептүү сүйлөө маданиятын калыптандырат, көркөм чыгармачылыкка шыктандыруу, ошондой эле ыр жаратуу чеберчилигин үйрөтөт, көркөм сүйлөөнүн жана жазуунун өрнөгүн көрсөтөт, кеп маданиятынын калыптанышына салымы эбегейсиз.

А.Новаинин чыгармаларын окуу аркылуу студент туура жана маданияттуу сүйлөөгө көнүгөт, көп кырдуу диалог курууга үйрөнөт.

Жыйынтыктап айтканда, Алишер Навоинин чыгармалары студенттердин кеп ишмердүүлүгүн жана маданиятын өстүрүүнүн күчтүү булагы болуп саналат. Алар сүйлөө чеберчилигин, тилди терең түшүнүүнү жана адабий баалуулуктарды өздөштүрүүнү өркүндөтүү менен бирге, терең моралдык жана эстетикалык тарбия алат. Студенттер бул чыгармаларды окуп үйрөнүү аркылуу өздөрүнүн гана эмес, жалпы коомдун кеп маданиятынын өнүгүшүнө да салым кошо алышат.

Колдонулган адабияттар:

1. А.Навои. Мухаккamatил Лугатайн. Даярдаган Ф.Ф.Сема, Барунчу өзгендер. – Анкара.1996.
2. А.Навои. Лисанды Тайыр. Даярдаган проф.Мустафа Жанполак. ТДК.Басмагы. – Анкара. 1996
3. Мусабоева З.М. Алишер Навои – эне тилдин жан күйөрү. // Вестник БГУ. №3(9) 2007.
4. Муминова Дилафруз. Воспитание учащихся на основе нравственных взглядов Алишера Навои. – №58-5, 24.01.2017. Педагогические науки. <https://novainfo.ru/article/10831>
5. Ш.Сирождидинов. Жизнь и творчество Алишера Навои, гуманистические идеи в его произведениях //INFOLIB Axborot-Kutubxona jurnali doi 10.47267/2181-8207/2022/1-106
6. Алишер Навоий ҳаёти ва ижод йўли https://sputniknews.uz/20190208/alisher-navoiy-hayoti-va-ijod-yoli-22240204.html?utm_source=chatgpt.com
7. С. Шимеев Фархад менен Ширин. Кыргызмамбас. Ф.:1962 /котормо

“HAYRAT UL ABROR”DAGI TEONIMLARNING SEMANTIK VA BADIY XUSUSIYATLARI

Xusanov Nishonboy Abdusattorovich

filologiya fanlari doktori, professor, Alisher Navoiy nomidagi TDO‘TAU

xusanovnishonboy@navoiy-uni.u.

10.52773/tsuull.conf.navoiy.2025/XDBX2326

Annotasiya. Maqolada “Hayrat ul-abror”dagi teonimlarning qo‘llanishi, ma‘nosi va badiiy xususiyatlari tahlil qilingan. Allohning ismini aks ettiruvchi so‘zlar atoqli ot hisoblansa-da, “Hayrat ul-abror”da o‘ziga xos vazifani bajargan. O‘zbek tilidagi ba‘zi antroponimlarning yuzaga kelishi va xususiyatlari bevosita bu teonimlarga bog‘liqligi sababli Allohning ismlariga alohida e‘tibor qaratildi.

Kalit so‘zlar. Atoqli otlar, teonim, nomshunoslik, diniy ismlar, ism ma‘nosi, Alloh, Tengri, Xudo, Asmoul husna.

SEMANTIC AND ARTISTIC PROPERTIES OF THEONYMS IN “KHAYRAT UL ABROR”

Abstract. This article analyzes the usage, meaning, and artistic characteristics of theonyms in Alisher Navoi's Hayrat ul-Abrar. It explores how divine names, regarded as noble and sacred, play a significant role in the text, particularly in the context of the Hayrat ul-Abrar. Special attention is given to the names of God, as certain anthroponyms in Uzbek are directly linked to these theonyms. The study examines how these divine names function within the narrative and their impact on the thematic and stylistic elements of the work.

MUNDARIJA CONTENTS	
Shuhrat SIROJIDDINOV. Turkiy dunyo hamkorligining mustahkam asosi Туркі әлем ынтымақтастығының мықты негізі	7
Қанат БАЙБОЛОВ. Екі халық арасындағы бауырлық пен достық рәмізі Ikki xalq qardoshligi va do'stligi simvoli	11
I SHO'BA. ALISHER NAVOIY ADABIY MEROSINING JAHON TAMADDUNIDA TUTGAN O'RNI SECTION I. THE PLACE OF ALISHER NAVAI'S LITERARY HERITAGE IN WORLD CIVILIZATION	
Boqijon TO'XLIYEV. Nasimiy va Navoiy nazmi – badiiy tafakkurning yangi bazmi	15
Islam JEMENEY. Әлішер Навои	23
Yashar QOSIM. Dohiy Alisher Navoiyning ulug' izdoshi (Muhammad Fuzuliy sheiriyatida poetik in'ikos tarzining o'ziga xosligi)	35
Qodirjon ERGASHEV. Renessans adabiyotida etologik janr taraqqiyoti	42
Əlimuxtar MUXTAROV. Nizami Gencevi ve Alişir Navai'nin tür ruhu eserlerinin ve araştırmacılarının gözü ile	47
Roviyajon ABDULLAYEVA. Alisher Navoiy fenomeni yoxud Navoiy ijodining olamshumul ahamiyati	52
Насриддин НАЗАРОВ. Гуманизм и креативность в творчестве Наваи как фактор обеспечения связей между народами Евразии	60
Burobiya RAJABOVA. O'zbek navoiyshunoslari Jomiy haqida	67
Karomat MULLAXO'JAYEVA. Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy g'azallarida Yusuf (a. s.) siymosining badiiy talqinlari	77
Tozagul MATYOQUBOVA. Sharq adabiyotining yetuk tadqiqotchisi	82
Nosir JO'RABOYEV. Ikki turkman hukmdori ijodi va Alisher Navoiy	87
Молдасанов Е.М., АБДУВАЛИТОВ Н.Б. Әлем әдебиетінің асқар шыңы (Әлішер Науаидың 584 жылдығына орай)	95
Hulkar HAMROYEVA. Alisher Navoiy ijodida san'at talqini	99
Злиха ЖАНТАСОВА. Шығыс әдебиетінің қазақ фольклорындағы көрінісі	103
Sherxon QORAYEV. Alisher Navoiy Badaxshon shohi va shoir Sulton Muhammad La'liy ijodi tadqiqotchisi (Navoiy va uning zamondoshlari tazkiralari ma'lumotlari asosida)	109
Ahmad AKHLAQUE, Asror Allayarov. Alisher Navoi's creative works: a scientific exploration	115

Fayzulla ISKANDAROV, Dostonjon Tojiev. “Alisher Navoi international award”: establishment and historical significance for the turkic world	118
Diyora ABDUJALILOVA. Alisher Navoiy va Yahyobey Toshlijali dostonlarida shayx va avliyolar timsoli	124
Orifjon OLIMJANOV. Alisher Navoiy va Lorendeli Hamdiy “Layli va Majnun” dostonlari kompozitsiyasiga doir	131
II SHO‘BA. NAVOIY NAZMIY, NASRIY VA ILMIY MEROSINI O‘RGANISH MASALALARI SECTION II. ISSUES OF STUDYING NAVAIY'S POETRY, PROSE AND SCIENTIFIC HERITAGE	
Nurboy JABBOROV. Alisher Navoiy “Tarixi anbiyo va hukamo” asarining siyarnoma turkumida tutgan o‘rni	136
Nusratullo JUMAXO‘JA. Navoiyning yigitlik lirikasiga mansub mustazodi	149
Maqsud ASADOV. Alisher Navoiy “Tanbeh”larining g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari (“Mahbub ul-qulub” asari misolida)	155
Dr. Kemal Yavuz ATAMAN. Ali Şir Nevaî beyitlerinde kulluk şuuru	160
Zuhriddin ISOMIDDINOV. Navoiyning “qaychi” g‘azali	165
Baxtiyor FAYZULLOYEV. Qo‘qon adabiy muhitida Navoiyga izdoshlik	170
Iqboloy ADIZOVA. Adabiy ta’sir va poetik tafakkurning yangilanishi	177
Nafas SHODMONOV, G‘iyosiddin SHODMONOV. Olti dostonida Odam Ato timsoli talqini	185
Faridaxon KARIMOVA. Xorazm adabiy muhitida debochanavislik an’analari	193
Islomjon YAQUBOV. O‘zaro ta’sir, ijodiy mushtaraklik va o‘ziga xoslik	200
Shavkat HAYITOV, Gulshod SHOYIMOVA. Alisher Navoiyning nabotot va hayvonot olamiga munosabati	205
Obidjon KARIMOV. Alisher Navoiy irfoniy olamining yangicha talqini	212
Gulbahor ASHUROVA. O‘zbek ayol shoiralari ijodida Alisher Navoiy obrazi tasvirlari	216
Qo‘ldosh PARDAYEV. Navoiy g‘azallariga Muqimiyning nazira va taxmislari	221
Ilyos ISMOILOV. Abror hayrati	226
Shermuhammad AMONOV, Abdulhaq RAHIMI. Alisher Navoiy mustazodiga bog‘langan muxammas haqida	229
Zilola AMONOVA, Shahlola SAFAROVA. “Farhod va Shirin” dostonidagi na’t boblarning manbalari va badiiyati	235
Abdulhamid QURBONOV. Badiiy matn va tasviriy vositalar mutanosibligi	242
Muqaddas TOJIBOYEVA. Abdulla Qodiriy romanlarida Alisher Navoiyga izdoshlik masalalari xususida	248
Orzigul HAMROYEVA. Radifning bayt kompozitsiyasidagi o‘rni	252

Ma'rifat RAJABOVA. Xalq maydon kulgi san'ati belgilarining Navoiy ijodidagi ko'rinishlari	256
Nodira SOATOVA. "Farhod va Shirin" dostoni – an'ana takomili, taraqqiysi hamda sintezi sifatida	260
Umida RASULOVA. "Alisher Navoiy" romanida obraz poetikasi	266
Marg'uba ABDULLAYEVA. Yetti sayyora: badiiy talqin va ilmiy dunyoqarash	269
Sohiba UMAROVA. Suyuma G'aniyeva – navoiyshunos	273
Zuhra MAMADALIYEVA. Alisher Navoiy "Xamsa"sida mirrix obrazining majozilik xususiyatlari	277
Aziz RAJABIY. Alisher Navoiy g'azallarining ohang jilolari (Yunus Rajabiy musiqiy merosi misolida)	282
Zarif QUVONOV. "Hayrat ul-abror"ning yangi tadqiqatlari xususida	286
Farruxbek ABDALIYEV, Gulnoza OSMANOVA. "Xamsa"da "kampir" obrazi talqini	290
Nafisa RAXMANOVA. Ramziy-majoziy obrazlar ta'vili haqida mulohazalar	293
Kamola ULUG'MURODOVA. Navoiy nazmida Layli obrazining badiiy talqini	299
Mavluda ORTIQOVA. Alisher Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat" asarida valiylarga xos sifatlar talqini	303
Jamila EISAR. Alisher Navoiyning she'riyatida oyina timsolining talqini ("G'aroyib us-sig'ar misolida")	308
Azizbek TOSHPO'LATOV. Alisher Navoiyga izdoshlik: Ahmad Tabibiy taxmislari	313
Sevara PARMONOVA. Tasavvufiy tazkiralari va Alisher Navoiy asarlarida Ibrohim Adham nomining zikr etilishi	318
III SHO'BA. ALISHER NAVOIY ASARLARINING MANBALARI VA MATNIY TADQIQI SECTION III. SOURCES AND TEXTUAL RESEARCH OF ALISHER NAVAI'S WORKS	
Dilnavoz YUSUPOVA, Umedullo MAHMUDOV. Alisher Navoiyning "Munshaoti Abdulloh Marvorid"dan o'rin olgan forsiy maktublari xususida	323
Manzar ABDULXAYROV. Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni tabdillari tahlili	330
Dr. Farhad RAHIMI. Senglah Sözlüğünün Feraği Düzeltmeleri ve Feraği'den Yanlış ktarmaları Üzerine	335
Gholamreza RAZMI. Özbekistan'da yayimlanmış iki Hayretü'l-ebrar'in tashih edilmiş metnindeki hatalarin sebeplerine bir bakiş	352
Altay NOORULLAH. Navoiy asarlarida tinish belgilarining yanglish ishlatilishi	365

Sevda BEHESHTI. Navai's Poetry as Reflected in Miniature Paintings (A study of Illustrated manuscripts preserved in Iranian collections)	376
Oysara MADALIYEVA. Alisher Navoiyning dastlabki ikki devoni Hamid Sulaymon nigohida	384
Dr. Siyamek HÜSSEYINALIZADE (Ergin Avşar). Amîr Alî Şîr Nevaî'nin şiirlerinde Şamanlığa aid Terimler ve ritüeller	395
Ozoda TOJIBOYEVA. Parij kulliyotidagi "Favoyid ul-kibar"ning matniy xususiyatlari	407
Husnigul JO'RAYEVA. Husayn Boyqaro – Husayniy adabiy merosining O'zbekistonda o'rganilishi	412
Dilnoza RUSTAMOVA. Alisher Navoiy toshbosma devonlaridagi ayrim g'azallar matnining qo'lyozma nusxalar bilan qiyosi	417
Erfan ESHGHÎNOUR. Fâni Divanındaki Avnî Divanından Tercüme Olunmuş Şiirler Üzerine	423
Lochinbek AHMADALIYEV. Po'latjon Qayyumiy tazkiralarda Alisher Navoiy faoliyatining yoritilishi	433
Dilnavoz SATTOROVA. Navoiy g'azallariga Sa'diy taxmislari	438
IV SHO'BA. ALISHER NAVOIY ASARLARINING XORIJIY TILLARGA TARJIMASI VA CHET ELLARDA O'RGANILISHI SECTION IV. TRANSLATION OF ALISHER NAVA'I'S WORKS INTO FOREIGN LANGUAGES AND STUDY ABROAD	
Hulkar HAMROYEVA, Shahlo NARALIYEVA, Ozodaxon MUSAYEVA. Qozog'istonda Mir Alisher Navoiy ijodining o'rganilishi	444
Abdulhay SOBIROV, Zamira DJURABAYEVA. "Muhokamat ul- lug'atayn" – turkiy xalqlar leksikasining so'nmas bulog'i	451
Münevver TEKCAN, Serpil Yazıcı ŞAHİN. Muhakamat al-lughatayn's literary and academic aspects.	455
Бермет ЗАКИРОВА, Дамилова НУРИЙЛА. Алишер Навоинин чыгармаларындагы тилдик каражаттар аркылуу студенттин кеп маданиятын өстүрүү	462
Nishonboy XUSANOV. "Hayrat ul-abror"dagi teonimlarning semantik va badiiy xususiyatlari	468
Mardon RAHMATOV. Qo'shma fe'l komponentlari inversiyasi	472
Rashid ZOHID. Hayot – firoq manzili	478
Shahlo HOJIYEVA. Alisher Navoiy badiiy kashfiyotlari – Cho'lpon estetik tafakkuri yangilanishi omili	482
Mo'minjon SULAYMONOV. Alisher Navoiy davrida isiriq solinganmi?	488
Abdumurod TILAVOV. Alisher Navoiy ma'naviy merosi va zamonaviy ta'lim	492
Nilufar RASULOVA. Alisher Navoiyning boqiy merosi jahon tillarida	497
Ozodaxon MUSAYEVA, Gulchehra SULTONOVA. "Muhokamat ul- lug'atayn" asaridagi turkiy fe'llar va omonim so'zlar tahlili	502

Iroda ISHONXANOVA. Alisher Navoiy hayoti va ijodining “Литература” darsliklarida aks etishi	505
Shahlo NARALIYEVA, Farrux ABDALIYEV. Hazrat Navoiy ijodida nutq madaniyati	514
АШИРОВА Т.К., КАРАЕВА Н.О., ЗАКИРОВА Б.А. Алишер Навоинин чыгармаларын санарип платформалар аркылуу жайылтуу	518
Dilorom YULDASHEVA, Shahlo NARALIYEVA. Alisher Navoiyning didaktik qarashlari	523
Komiljon ABDULLAYEV. Ta’lim tizimi bosqichlarida Alisher Navoiy hayoti va ijodini o’rgatishda fanlararo integratsiyadan foydalanish	527
Gulnoza YULDASHEVA, Sevinch UBAYDULLAYEVA. “Lison ut-tayr” dostonining ayrim morfemik xususiyatlari tahlili	531
Feruza DJUMANIYAZOVA. Alisher Navoiy ijodida milliy etnosport o’yinlari	534
Hamida JURAQOBILOVA. O’zbek she’riy matnlaridagi kognitiv metaforalarning fransuz tilida ifodalanishi	539
Abdug’ani NASRIDDINOV. Navoiyshunoslikda yangicha yondashuv	544
TEZISLAR ADABIYOTSHUNOSLIK	
AHMADOVA Shohsanam. Hofiz Xorazmiy va Alisher Navoiy ijodida zohid obrazi tasviri	550
ABDURAIMOVA Xafiza. Alisher Navoiy g’azaliyotida Doro obrazi talqinlari	553
ALIYEVA Sevinch. Anbiyolar haqidagi manbalarda Iso payg’ambar obrazi tasviri	556
ALMARDONOVA Aziza. Alisher Navoiy tarji’bandlarida dunyo ramzi	561
DEHQONOV Akramjon. Bir g’azal sharhi	564
DOLIMOV Shokir. «Hayrat ul-abror» dostoni sharhining rus tiliga tarjimai xususida	567
GAFUROVA Shaxnoza. Navoiy me’rojnoma baytlarida qo’llangan badiiy san’atlar	569
IBOTOVA Madina. Alisher Navoiy g’azallarida jon va ishq munosabatining badiiy ifodasi	572
MEYLIYEV Xudoyberdi. Navoiy va zamondoshlari asarlarida Mirzo Mironshoh saroyi adabiy muhiti va shoir Lutfulloh Nishopuriy ijodiy faoliyatining yoritilishi	576
MUQUMOVA Surayyo. “Nasoyim ul-muhabbat”: ism, xosiyat va xususiyat	579
NASRULLAYEV Elmurod, SIROJIDDINOVA Sevinch. Xalq og’zaki ijodida Navoiy timsoli talqini	581

NURULLAYEVA Hulkaroy, MAMADALIYEVA Madina. Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarini o’qitish bo’yicha ayrim mulohazalar	584
OLIMJONOV Davronbek. “Boburnoma” asarida tarixiy shaxslar tavsifi (Alisher Navoiy shaxsi misolida)	587
PARDAYEVA Nigora, PIRNAZAROVA Barno. Navoiy lirikasida kichik lirik janrlar	589
SHOMURODOV San’at. Alisher Navoiy va Husayn Boyqaro munosabatlari isajon sulton talqinida	593
TO’XTAMURATOV Furqat. Alisher Navoiy g’azaliga Muhsiniy tatabbu’si	596
TURDIYEVA Maftuna. “Layli va Majnun” dostonlari kompozitsiyasidagi ba’zi farqli jihatlar	599
UMAROVA Dildor. Alisher Navoiy asarlarida sukut go’zalligi ifodasi	602
UMAROV Sardorbek. Ma’rifatning haqiqati – hayratdir	604
YANGIBOYEV Shavkat. Ito haqida	607
TILSHUNOSLIK	
YULDASHEVA Dilorom. Alisher Navoiy asarlarida rang-tus ifodalovchi birliklar	611
AXMADJANOVA Malika. Alisher Navoiy va o’zbek tilining boyitilishi: ilmiy metodlar va uslublar	613
AKBAROVA Zulfizargul. Alisher Navoiy asarlarida qo’llanilgan antonimlik hosil qiluvchi “Ahl” komponentli lug’aviy birliklar tahlili	617
YUSUPOVA Dildora. Alisher Navoiy asarlarida qimmatbaho tosh nomlari	619
MUNDARIJA	622